

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl/Year: 6, Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 1

Mart/March-2025

“Benim Babam da Senin Baban da Cehennemdedir” Hadisinin Tahriç ve Değerlendirilmesi

Evaluation of Hadith “My Father and Your Father Are Both in Hell”

Şahmurat KAYA

Dr, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enst.

Dr, Inonu Univ. Social Sciences Inst.

Malatya, TÜRKİYE

sahmurat_632@hotmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-1945-2002>

Atıf / Citation: Kaya, Ş. (2025), “Benim Babam da Senin Baban da Cehennemdedir” Hadisinin Tahriç ve Değerlendirilmesi. Genç Mütefekkirlere Dergisi, 6 (1), 149-

<http://doi.org/10.5281/zenodo.14981586>

Yayın Bilgisi/Publication Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date Received: 11.01.2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06.03.2025

Sayfa Aralığı/ Page Range: 149-

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by: Nihat DEMİRKOL / TÜRKİYE

ÖZET

Bu çalışmada, Enes b. Mâlik ve İmran b. Husayn tarafından rivayet edilmiş olan, “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” mealindeki hadisin senet ve metin açısından tenkidi ile ulema tarafından hadisin nasıl anlaşıldığı meselesi ele alınmaktadır. Hadisin kaynakları ve rivayet tarikleri tespit edilmiştir. Daha sonra hadislerin senet ağışema halinde verilmiş ve ardından senet tenkîdi yönüyle bu rivayetlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Öte yandan şârihlerin rivayet hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise şu kanaate varılmıştır: Hz. Peygamber’in babası fetret ehliendir. Kendilerine herhangi bir Peygamber gelmemiş ve Hz. Muhammed’in Risâlet’i de ulaşmamış ve dolayısıyla ehli necattır. Hz. Peygamber söz konusu hadisi muhatabını teselli etmek amacıyla söylemiştir. Dolayısıyla “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” ifadeleriyle de amcası Ebû Talib’i kastettiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Baba, Cehennem, Ateştedir.

ABSTRACT

This study examines the critique of the chain of transmission (isnad) and textual content of the hadith narrated by Anas ibn Malik and Imran ibn Husayn, which translates as, "Both my father and your father are in Hell," as well as how scholars have interpreted this hadith. The sources and transmission paths of the hadith have been identified. Subsequently, the chain of transmission of the hadiths has been presented schematically, and these narrations have been evaluated in terms of chain of transmission (isnad) criticism. Furthermore, the opinions of commentators regarding the narration have been included. In the conclusion section, the following opinion is reached: The Prophet's father is considered among the Ahl al-Fatrah (people who lived during the interregnum). No prophet reached them, and the prophethood of Muhammad had not yet been conveyed to them; therefore, they are among those who will attain salvation (ahl al-najat). The Prophet is believed to have said this hadith to console the person he was addressing. Therefore, it is concluded that he meant his uncle Abu Talib with the expressions “My father and your father are both in Hell”.

Keywords: Hadith, Father, Hell, Fire

GİRİŞ

Hız. Muhammed Allah tarafından insanları hidayete ulaştırmak üzere gönderilmiştir. Elçilik görevi ile birlikte kendisine verilen kitabın hükümlerini hayata tatbik etmiş, insanların anlamadıkları Kur'an ayetlerini onlara açıklamıştır. Bu nedenle Allah Rasûlu'nun sözleri, davranışları ve takrirleri dinin doğru anlaşılması açısından son derece önemlidir. Hız. Peygamber'e nispet edilerek rivayet edilen hadislerin ona aidiyetinin tespiti murad-ı nebinin anlaşılması açısından çok önemlidir. Biz bu çalışmamızda bu gayeyi gerçekleştirmek için Hız. Peygamber'den rivayet edilen "Benim babam da senin baban da cehennemdedir" hadisini incelemeye çalıştık. Bu ifadelerin Hız. Muhammed'e ait olup olmadığının tespiti sağlıklı bir değerlendirme yapmak için önemlidir. Ayrıca Peygamber'e aidiyeti sabit olup içinde birçok anlam barındıran hadislerle tam olarak neyin kast edildiğinin anlaşılması da bir o kadar önemlidir.

Çalışmada araştırılan rivayetlerin geçtiğı kaynaklar tespit edilip hadislerin tahriri yapılacaktır. Sonra hadislerin tüm rivayet tariklerinin senetleri ortaya konup, rivayet metinleri verilecektir. Akabinde senetlerin şemaları oluşturularak, isnad tenkidine başvurulacaktır. Senette yer alan sahâbe dışındaki râviler tabakât ve teracîm, cerh ve ta'dîl kaynaklarından yararlanılarak değerlendirmeye tabi tutulacak ve tüm bu işlemlerin sonunda isnadların genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Bunun akabinde hadislerin yorumlanması ve muhteva analizi yapılmaya çalışılacaktır. Böylece hadislerin sağlıklı bir şekilde anlaşılması temin edilmiş olacaktır. Ayrıca hadisleri nakleden kaynaklar üzerine çalışma yapan şârihlerin, rivayetler hakkındaki değerlendirmeleri de aktarılmaya çalışılacaktır. Konunun bu şekilde çalışılması hem akademik araştırma yapan bilim adamlarının, hem de diğeri araştırmacıların çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. HADİSİN KAYNAKLARI

"Benim babam da senin baban da cehennemdedir" şeklinde rivayet edilen hadisler Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ve İmrân b. Husayn (ö. 52/672) sahabe râvîleri vasıtasıyla, on farklı tarik ve otuzüç râvî kanalıyla bize ulaştığı müşahade edilmektedir. Bu nedenle araştırmanın konusunu teşkil eden hadisin/rivayetin farklı tariklerinin bir araya getirilmesiyle sağlıklı bir değerlendirme yapılabileceğı düşünülmektedir. Dolayısıyla söz konusu rivayetin tariklerini Kütübü't-tis'a eserleri merkeze alınarak metin ve isnad

analizi yapmak gerektiği düşünülmektedir. Bu nedenle rivayetlerin temel kaynakları başta Kütübü't-tis'a olmak üzere ilk dönemlerde tasnif edilmiş olan eserler olurken, Söz konusu rivayet Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned'i*, Müslim'in (ö. 261/875) *Camii's-Sahih'i*, Ebû Dâvud'un (ö.275/889) *Müsned'i*, Bezzâr'ın (ö.292/905) *Müsned'i*, Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) *Müsned'i*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih'i* ve Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü Kübra*'sında yer almaktadır.

2. HADİSİN RİVÂYET TARİKLERİ VE METİNLERİ

Hadis araştırmalarında söz konusu rivayetin tüm tariklerini ve metinlerini bir arada görmek sağlıklı bir hükme varmak için kaçınılmazdır. Bu sayede hem ortak bir metne hemde rivayetler arasında var olan lafız farklılıklarına ulaşılabilmektedir. Ayrıca isnatta yer alan râvîlerin kimler olduğu da müşade edilebilmektedir. Bu nedenle “*Benim babam da senin babanda ateştedir*” hadisinin kaynaklardaki rivayet tariklerini ve metinleri aşağıda verilmektedir.

2.1 Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned'*inde:

a)

”حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيْنَ أَبِي؟ قَالَ «فِي النَّارِ». قَالَ: فَلَمَّا رَأَى مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ: «إِنَّ أَبِي، وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»

Ahmed b. Hanbel > Vekî' > Hammâd > Sâbit > Enes isnâdıyla nakledilen rivâyete göre bir adam, Hz. Peygamber'e benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: “*Ateştedir.*” dedi. Râvi: Hz. Peygamber adamın yüzünü görünce şöyle dedi; “*Benim babam da senin babanda ateştedir.*” (Ahmed b. Hanbel: 2001, 19/228)

b)

”حَدَّثَنَا عَفَّانٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ أَبِي؟ قَالَ: «فِي النَّارِ»، قَالَ: فَلَمَّا قَفَا دَعَاهُ، فَقَالَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»

Ahmed b. Hanbel > Affân > Hammâd > Sâbit > Enes isnâdıyla nakledilen rivâyete göre bir adam, Ey Allah'ın Rasûlü benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: “*Cehennemdedir.*” Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi; “*Benim babam da senin babanda cehennemdedir.*”(Ahmed b. Hanbel: 2001, 21/332)

2.2. Müslim'in (ö. 261/875) *Camii's-Sahih'*inde:

”حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَفَّانٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ أَبِي؟ قَالَ: «فِي النَّارِ»، فَلَمَّا قَفَى دَعَاهُ، فَقَالَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»

Müslim > Ebûbekir İbn Ebî Şeybe > Affân > Hammâd b. Seleme > Sâbit > Enes isnâdıyla nakledilen rivayete göre bir adam, Ey Allah'ın Rasûlü benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: “*Ateştedir.*” Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi. “*Benim babam da senin babanda ateştedir.*” (Müslim, “İman”, 347)

2.3. Ebû Dâvud'un (ö.275/889) *Sünen*'inde:

”حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيَّنَ أَبِي؟ قَالَ: «أَبُوكَ فِي النَّارِ» فَلَمَّا قَفَى قَالَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»

Ebû Dâvud > Mûsa b. İsmail > Hammâd > Sâbit > Enes isnâdıyla nakledilen rivayete göre bir adam, Ey Allah'ın Rasûlü benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: “*Ateştedir.*” Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi; “*Benim babam da senin babanda ateştedir.*” (Ebû Dâvud, “Sünnet”, 18)

2.4. Bezzâr'ın (ö.292/905) *Müsned*'inde:

”حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، أَخْبَرَنَا رُوْحٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ رَجُلًا قَامَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَيَّنَ أَبِي؟ قَالَ: فِي النَّارِ فَلَمَّا قَفَى دَعَاهُ فَقَالَ: إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ.“

Bezzâr > Muhammed b. Ma'me r > Rûh > Hammâd (ibn Seleme) > Sâbit > Enes isnadıyla nakledilen rivâyete göre bir adam Peygamber'in huzurunda kalktı ve benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: “*Ateştedir.*” Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi; “*Benim babam da senin babanda ateştedir.*” (Bezzâr: 1988-2009, 13/207)

2.5. Ebû Ya'lâ'nın (ö. 307/919) *Müsned*'inde:

”حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا عَفَّانٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيَّنَ أَبِي؟ قَالَ: «فِي النَّارِ». فَلَمَّا قَفَى دَعَاهُ قَالَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»

Ebû Ya'lâ > Züheyr > Affân > Hammâd > Sâbit > Enes isnadıyla nakledilen rivayete göre bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: “*Ateştedir.*” dedi. Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi; “*Benim babam da senin babanda ateştedir.*” (Ebû Ya'la: 1984, 6/229)

2.6. İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahih*'inde:

”أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْأَزْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَفَّانٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَجُلًا قَامَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: أَيَّنَ أَبِي؟ قَالَ: «فِي النَّارِ» فَلَمَّا قَفَى دَعَاهُ، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ.»

İbn Hibbân > Abdullah b. Muhammed el-Ezdî > İshak b. İbrahim > Affân > Hammâd b. Seleme > Sâbit > Enes b. Malik isnadıyla nakledilen rivâyete göre bir adam Peygamber'in huzurunda kalktı ve benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): "Ateştedir." Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi; "Benim babam da senin babanda ateştedir." (İbni Hibbân: 1992, 2/340)

2.7. Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mü'cemü'l-Kebîr*'inde:

"حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَضْرَمِيُّ، ثنا أَبُو كُرَيْبٍ، ثنا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هَنْدٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ قَالَ: جَاءَ حُصَيْنٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَرَأَيْتَ رَجُلًا كَانَ يَصِلُ الرَّحِمَ وَيَقْرِي الضَّيْفَ مَاتَ قَبْلَكَ؟، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ»، فَمَا مَضَتْ عِشْرُونَ لَيْلَةً حَتَّى مَاتَ مُشْرِكًا."

Taberânî > Abdullah b. Muhammed el-Hadramî > Ebû Kurayb > Ebû Hâlid el-Ahmer > Dâvud b. Ebî Hind > Abbâs b. Abdurraman > İmrân b. Husayn isnadıyla nakledilen rivâyete göre Husayn Hz. Peygamber'e gelerek dedi ki: Senden önce vefat etmiş, akrabalık bağlarını gözeten ve misafire ikramda bulunan bir adam hakkında ne dersiniz (durumu ne olacak)? Hz. Peygamber (s.a.v): "Benim babam, senin baban (ve sen) ateştesiniz." Üzerinden yirmi gece geçmeden Husayn müşrik olarak öldü. (Taberânî: ty, 4/27)

2.8. Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünen-ü Kübra*'sında:

"مَا أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنبَأَ أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِوَسٍ، ثنا عَثْمَانُ بْنُ سَعِيدِ الدَّارِمِيِّ، ثنا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، ح قَالَ: وَأَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَاللَّفْظُ لَهُ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ سَفْيَانَ، ثنا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا عَفَّانُ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيْنَ أَبِي؟ قَالَ: " فِي النَّارِ " قَالَ: فَلَمَّا قَفَا دَعَاهُ، فَقَالَ: " إِنَّ أَبِي وَأَبَاكَ فِي النَّارِ "

Beyhakî > Ebû Abdullah el-Hâfiz > Ebû'l-Husayn Ahmed b. Muhammed b. Abdûsi > Osman b. Sâbit ed-Dârimî > Mûsa b. İsmâil > Hammâd b. Seleme (Tahvil) Ebû Bekir b. Abdullah > Hasan b. Süfyan > Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe > Hammâd b. Seleme > Sâbit > Enes isnadıyla nakledilen rivâyete göre bir adam Hz.Peygamber'e Ey Allah'ın Rasûlü benim babam nerede dedi. Hz. Peygamber: "Ateştedir." dedi. Adam geri dönünce onu çağırdı ve şöyle dedi; "Benim babam da senin babanda ateştedir." (Beyhakî: 2003, 7/308)

3. İSNÂD TENKÎDİ YÖNÜNDEN RÎVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıdaki hadisler incelediğinde iki farklı sahâbe tarikiyle geldiği görülmektedir. Klasik hadis usulünde bir hadisin/rivayetin sıhhati söz konusu olunca senetinin sağlam olup olmadığı akla gelmektedir. Bu nedenle söz konusu iki rivayetin isnâd tenkîdini yaparken öncelikle hadisin senet ağını şematize etmek gerekmektedir. Daha sonra isnadlarda yer alan râvilerin vefat tarihleri, hoca-talebe ilişkileri, cerh ve ta'dîl ehlinin râviler hakkındaki görüşleri tespit edilip bir bütün olarak değerlendirmek ve ona göre senet hakkında bir hükme varmak elzemdir. Burada hemen belirtmek gerekir ki sahâbe hakkında genel yaklaşım hepsinin adaletli (Yücel: 2014, 119; Koçyiğit: 2013, 170) oldukları kabul edildiğinden sahâbe cerh ve ta'dîl kapsamında değerlendirilmeyecektir. Yapılan bu işlemlerin nihâyetinde hadisin tüm isnadları hakkında genel bir sıhhat değerlendirmesi de yapılacaktır.

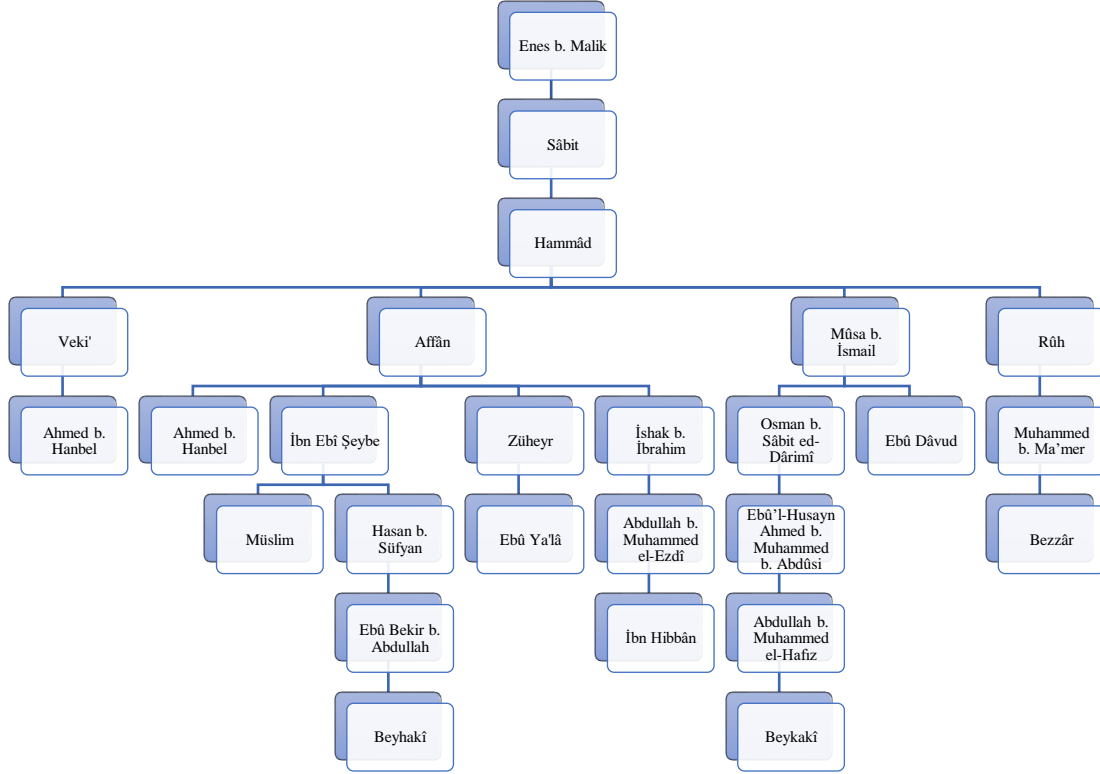
Hadislerin senetlerini incelemek için önceki âlimlerin görüşlerine müracaat etmek kaçınılmazdır. Ancak şunu unutmamak gerekir; isnad çalışmaları beşeri bir gayretin ürünü olması hasebiyle her müellif eserini telif ederken ulaşabildiği kadarıyla râvî hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla râvîler hakkında söylenen sözler bazen eksik bilgi sebebiyle bazende râvîyi değerlendiren müellifle arasında bulunan özel bir durumdan yanlış veya eksik değerlendirmenin olabileceği unutulmamalıdır. Öyle ise râvîler hakkında kaynaklar incelenirken mümkün mertebe çok esere ulaşmak, daha objektif bir hükme varmak için elzemdir. Özellikle hakkında hem cer hemde ta'dil ifadeleri olan râvîleri daha özenle çalışmak gerekmektedir. Rivayetin râvîleri hakkında hem cer hem ta'dil kanaatleri olduğunda, cerh müfesser ise tercih edilecektir. Aksi halde ta'dil yönündeki rivayetlere göre hareket edilecektir. Dolayısıyla sika olarak kabul edilen râviler hakkında uzlaştırma ihtimali bulunan farklı değerlendirmeler dikkate alınmadan râviler güvenilir kabul edilecek ve hadis hakkında gerekli hükme varılacaktır. Ayrıca araştırılan râvinin başka bir senet zincirinde tekrar karşımıza çıkması halinde hakkında ayrıca bilgi verilmeyecektir.

3.1. Senet Ağı

Hadis çalışmalarında araştırılacak olan rivayetlerin isnad şemalarını oluşturarak incelemek, söz konusu hadislerin tüm tariklerini bir arada görme imkânı sağlayacağından büyük önem arz etmektedir. Böylece isnat şeması, hadisin sahabe râvîlerinin kimler olduğunu, metnin hangi râvîler kanalıyla bize ulaştığını ve rivayetin

mektup olduğu kaynağı bir arada görme fırsatı sunmaktadır. Bu nedenle “Benin baban da senin baban da cehennendedir.” rivayetinin şemaları aşığıda gösterilmiştir.

a) Enes b. Malik Rivayetinin İsnad Şeması

b) İmran b. Husayn Rivayetinin İsnad Şeması**3.2. Senet Tenkidi**

İsnad şemalarından da görüleceği üzere “Benim babam da senin baban da cehennemdedir” rivayeti iki farklı sahabe kanalıyla gelmekte ve râvi sayısı bakımında “aziz” bir hadistir. Birinci hadis Hz. Enes’ten Hammad’a kadar tek isnadla gelmiş ve Hammad’tan itibaren intişar etmiştir. İkinci rivayet ise Taberânî’ye kadar tek isnadla nakledilmiştir. Tespitimize göre Hz. Enes tarikiyle gelen rivayetin tahriç edildiği ilk eser Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’idir. Ayrıca Müslim, Ebû Dâvud, Bezzâr, Ebû Ya’la, İbn Hibbân ve Beyhakî de Enes’ten sâbit tarikiyle gelen hadisi eserlerinde farklı isnadlarla tahriç etmişlerdir. Taberânî ise İmran b. Husayn tarikiyle gelen hadisi tahriç etmiştir. Fakat Enes’in rivayeti İmran’ın rivayetine göre daha yaygınlık kazanmıştır. İbni Hanbel ve Beyhâkî’nin kitaplarında farklı isnadlarla iki defa yer alırken, diğer kaynaklarda bir defa zikredilmektedir.

Burada belirtmek gerekir ki, İsnad şemalarında bulunan bütün râvîleri değerlendirmeye tabi tutmak makalenin hacmini hayli aşacağı düşüncesiyle ali isnad ve ona yakın olan rivayet zincirlerinde bulunan râvîlerinin incelenmesine yer vermek durumunda

kalınmıştır. Bu nedenle Enes b. Malik'in aktarılan Ahmed b. Hanbel, Müslim, Ebû Dâvud ve Ebû Ya'la'nın senetlerindeki râvîlerin incelenmesi tercih edilmiştir.

3.3. Rivayetin Râvileri

a) Ahmed b. Hanbel (Heddesenâ) > Vekî' (an) > Hammâd (an) > Sâbit (an) > Enes:

1. Enes b. Malik (ö.93/711-712) Sahabe'dir.

2. Sâbit (ö. 127/744)

Sâbit b. Eslem Ebû Muhammed el-Bünânî 41/661'de Basra'da dünyaya gelmiştir. Küçüklüğünden itibaren ders halkalarına katılmıştır. Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik başta olmak üzere birçok sahâbîden ve Ebû'l-Âliye er-Riyâhî, Mutarrif b. Abdullah, Ebû Osman en-Nehdî ve Ebû Bürde el-Eş'arî gibi pek çok tâbiînden hadis dinlemiştir. Atâ b. Ebû Rebâh, Katâde b. Diâme, Ma'mer b. Râşid, Şu'be b. Haccâc, A'meş ve Hammâd b. Seleme gibi muhaddisler kendsinden rivayette bulunmuştur. (Râzî: 1952, 2/ 449; Zehebî: 1985-1405, 5/220-221) Enes b. Mâlik'in onu hayrın anahtarı olarak vasıflandırdığı nakledilmektedir. (Bağdâdî: 1990-1410, 7/173; Buhârî, ts, 2/159; Mizzî, 1980-1400, 4/345; Zehebî, 1985, 5/224) Ahmet b. Hanbel onun güvenilir bir râvî olduğunu belirtmektedir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 2/449; Mizzî, 1980, 4/345; Zehebî: 1985, 5/221) Ayrıca Nesâî ve İclî; Sâbit'i sika olarak nitelemektedir. Ebû Hâtîm er-Râzî ise Zühri'den sonra Enes b. Mâlik'in en güvenilir iki râvisinden biri olduğunu ifade etmektedir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 2/449; Zehebî: 1985, 5/222) Onun birinci derecede güvenilir talebesi kabul edilen Hammâd b. Seleme, bazı hadisleri birbirine karıştırarak ve kelimelerin yerini değiştirerek hocasının bilgisini sınamak istemiş, Sâbit'in bütün değişiklikleri fark ederek tashih ettiği nakledilmektedir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 2/449; Mizzî: 1980, 4/347) Günlerini genellikle oruçlu geçiren ve geceleri çok ibadet eden Sâbit için Bekir b. Abdullah el-Müzenî, "Devrin ibadete en düşkün insanını görmek isteyen Sâbit'e baksın" demiştir. (Mizzi: 1980, 4/347; Zehebî: 1985, 5/224) Yapılan inceleme neticesinde Tâbiîn tabakasının küçükleri arasında sayılan Sâbit'in kaynaklarda hüccet, kudve, şeyhülislâm gibi vasıflarla anıldığı, ayrıca Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Hâtîm er-Râzî ve Nesâî gibi hadis münekkitlerince sika, sebt, sadûk ve imam terimleriyle güvenilir bir kişi olarak değerlendirildiği görülmektedir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 2/449; Mizzî: 1980, 4/346-347; Zehebî: 1985, 5/221)

3. Hammâd b. Seleme (ö. 167/784)

Ebû Seleme Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî 90/709 senesinde dünyaya geldi. Hadis ilmine olan merakı sebebiyle Hammâd, İbn Ebû Müleyke, Sâbit b. Eslem el-Bünânî, Simak b. Harb, Katâde b. Diâme, Humeyd et-Tavîl, Ebû Ma'bed ve İbn Kesîr gibi âlimlerden hadis dinlemiştir. Kendisinden İbn Cüreyc, Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Vekî' b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Nuaym, İbrahim Haccâc ve Süleyman b. Harb gibi isimler hadis rivayet etmişlerdir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 2/449; Mizzî: 1980, 7/253; Zehebî: 1985, 7/444-445) Sâbit b. Eslem ve Humeyd et-Tavîl'den gelen rivayetler konusunda o en güvenilir kişi olarak kabul edilmektedir. (Zehebî: 1985, 7/446) Onu İbn Mu'în sika, Ali b. Medenî hüccet ve Zehebî ise ilimde derya, sadûk ve hüccet olarak nitelendirmektedir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 3/142; Zehebî: 1985, 7/446; Zehebî: 1963, 1/591) Ahmed b. Hanbel; Hammad'ı, Sâbit'i en iyi tanıyan kişi olduğunu ve Onu sâlih'ul-hadis olarak tanımlamaktadır. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 3/141) Ahmed b. Hanbel'e, Hammâd sorulduğunda bize göre o sikadır cevabını vermiştir. Ayrıca Buhârî, rikâk bölümünde Hammâd'ın naklettiği yalnız bir rivayetini tahrir etmiştir. Müslim ise onun Humeyd ve Sâbit'ten rivayet ettiği hadisleri nakletmiştir. (Zehebî: 1985, 7/446) İbn Sa'd *Tabakât*'ında aktardığına göre Hammad sika ve kesir'ul-hadis olarak nitelendirilmiştir. Bazen de Münker hadis rivayet ettiği nakledilmektedir. (İbn Sa'd: 1990, 7/208.) Kaynakları incelediğimizde Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebü'l-Hasan el-İclî, Nesâî, Zehebî ve Ali b. Medenî gibi hadis âlimleri Hammâd'ı sika olarak tanımlamaktadırlar. (İbn Sa'd: 1990, 7/208; İbn Ebû Hâtîm: 1952, 3/142; Zehebî: 1985, 7/446; Zehebî: 1963, 1/591)

4. Vekî' (ö. 197/812)

Asıl adı Ebû Süfyan Vekî' b. el-Cerrah b. Melih er-Ruasi olan Vekî' babasının yanı sıra İsmail b. Ebû Halid, Eymen b. Nail, İkrime b. Ammar, Hişam b. Urve, A'meş, İbn Ebû Leyla, İbn Cüreyc, Evzai, Malik b. Enes, Süfyan es-Sevri, Şu'be b. Haccac ve Hammad b. Seleme gibi şahsiyetlerden hadis dinlemiştir. Kendisinden de Abdullah b. Mübarek, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Ali el-Medenî, Yahya b. Maîn, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydi, İbn Sa'd, Ebû Bekir ve İbni Ebî Şeybe gibi dönemin önde gelen mühaddisleri rivayette bulunmuştur. (Buhârî: ts, 8/179; İbn Ebû Hâtîm: 1952, 9/37; Zehebî: 1985, 9/141-142; İbn Hibbân: 1973, 8/522; Özafşar: 2013, 43/8.) Asrının en fakihî, hadiste müminlerin emiri ve zamanın Evzai'si gibi vasıflarla anılan Vekî'

sorgulamaya ihtiyaç duyulmayacak güvenilir imamlar arasında zikredilmektedir. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 9/50; Zehebî: 1985, 9/142-144; Özafşar: 2013, 43/8-9.) Çok güçlü bir hafızaya sahip olduğu nakledilen Veki', Süfyan es-Sevri'nin vefatından sonra onun yerine geçmiştir. Veki' b. Cerrah (197)'de hacca gittikten sonra memleketine dönerken Kûfe ile Mekke arasında Feyd'de vefat etmiştir. (Buhârî: ts, 7/126; Özafşar: 2013, 43/8-9.) İbn Sa'd, onu sika, imam, alim, hüccet ve kesiru'l-hadis olarak isimlendirmektedir. (İbn Sa'd: 1990, 6/365) Yahya b. Saîd Kattân onu sika olarak kabul eder. (İbn Ebû Hâtîm: 1952, 9/38.) Ahmed b. Hanbel'in kaynaklarda yer alan "Gözlerim, Vekî' kadar güzel hadis ezberleyip onu koruyan bir başka insan görmedi." sözleri Ona büyük bir yakınlık ve hayranlık duyduğuna işaret etmektedir. (Zehebî: 1985, 9/144; Özafşar: 2013, 43/9.) Veki' hakkından zikredilen bu müsbet değerlendirmelerden onun güvenilir ve sika bir râvî olduğu anlaşılmaktadır.

b) Ahmed b. Hanbel (Heddesenâ) > Affan (Heddesenâ) > Hammâd (an) > Sâbit (an) > Enes:

Enes b. Malik, Hammad ve Sâbit; hakkında daha önce bilgi verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

1. Affân b. Osman (ö. 220/835)

Aslı adı Ebû Osman Affân b. Müslim b. Abdillâh es-Saffâr el-Basrî el-Ensârî'dir. Devrinin tanınmış muhaddislerinden Hişâm ed-Destüvâî, "Hammâdeyn" diye anılan Hammâd b. Seleme ile Hammâd b. Zeyd ve Şu'be b. Haccâc gibi hocalardan hadis okudu. (Buhârî: ts, 7/72; Zehebî: 1985, 10/242.) Üçüncü asrın en meşhur muhaddislerinden İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, İmam Buhârî, Ebû Hâtîm er-Râzî, İshak b. Râhûye, İbn Medenî ve İbn Mûîn ondan hadis rivayet etmişlerdir. Buhârî es-Sahîh'inde ondan altı hadis rivayet etmiş, Kütüb-i Sitte'nin diğer kitaplarından da rivayetleri yer almıştır. (Zehebî: 1985, 10/242.) Buhârî onu sika, kesiru'l-hadis ve hüccet gibi vasıflarla vasıflandırmaktadır. (Buhârî: ts, 7/218, 242.) İclî hakkında sika ve sebt ifadelerini kullanırken Ebû Hâtîm imam ve mütkin olduğunu ifade etmektedir. (Zehebî: 1985, 10/243.) O mihne olaylarında kur'an mahlûktur demekle imtihan edilmiş ve bu konuda sorgulanmıştır. (Buhârî: ts, 7/218, 242.) Sonuç olarak Osman b. Affân güvenilir bir râvî olarak görülmektedir.

c) Müslim (haddesenâ) > Ebûbekir İbn Ebî Şeybe (haddesenâ) > Affân (haddesenâ) > Hammâd b. Seleme (an) > Sâbit (an) > Enes:

Enes b. Malik, Hammad Sâbit ve Affân; Hakkında daha önce bilgi verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

1. Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849)

Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe İbrahim el-Absi el-Küfi 159/776 senesinde Kûfe'de dünyaya geldi. *Musannef* adlı eseriyle tanınan İbn Ebû Şeybe, Hadis hafızı, Müfessir ve tarihçidir. (Zehebî: 1985, 11/122; Yıldırım: 1999, 19/442) İbn Ebû Şeybe ders aldığı hocaları arasında Abdullah b. Mübarek, Halef b. Halife, Cerir b. Abdülhamid, Muhammed b. Fudayl, Veki' b. Cerrah gibi muhaddisler zikredilmektedir. Talebeleri arasında Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, İbn Sa'd, Baki' b. Mahled, İbn Vaddah, Ebû Zür'a er-Razî, Ebû Ya'la el-Mevsîli gibi âlimler yer almaktadır. (Zehebî: 1985, 11/122) Babası, dedesi, iki kardeşi; Ebû'l-Hasan Osman ve Kasım ile oğlu İbrahim ve yeğeni Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman da tanınmış birer muhaddis olmakla beraber ailenin en ünlü şahsiyeti kendisidir. (Yıldırım: 1999, 19/442) İbn Ebû Şeybe'nin hadis bilgisini kardeşi Osman'dan üstün bulan Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn onu sadûk ve sika diye nitelemiş; Ebû'l-Hasan el-İclî ve Ebû Hâtim er-Râzî de sika olduğunu söylemişlerdir. Ebû Zür'a er-Râzî ve Sâlih Cezerî gibi kendisini yakından tanıyan hadis münekitleri de hâfız olduğunu belirtmişlerdir. (Hatîb: 2011, 10/66-67; Zehebî: 1985, 11/123.) İbn Ebû Şeybe ayrıca "sika, sadûk, hâfız" olarak nitelenmekte ve birçok hadis ehli tarafından kendisinden övgüyle bahsedilmektedir. (Ebû'l-Hasan: ts, 276; İbn Hibbân: 1973, 8/358; Zehebî: 1956, 2/16-17; İbn Hacer el-Askalânî: 1986, 3/252-253.) Yukarda zikredilen münekitlerin değerlendirmelerinden anlaşılacağı üzere İbn Ebû Şeybe sika bir râvidir.

d) Ebû Dâvud (haddesenâ) > Musa b. İsmail (haddesenâ) > Hammâd b. Seleme (an) > Sâbit (an) > Enes:

Enes b. Malik, Hammad ve Sâbit Hakkında daha önce bilgi verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

1. Musa b. İsmâil (ö. 236)

Asıl adı Ebû Seleme Musa b. İsmail'dir. Hammad b. Seleme, A'yan el-Huvârizmî, Hammâd b. Yahya, Yezid b. İbrahîm, İbn Mubârek ve Müslim b. Ebû Bekir gibi âlimlerden Hadis dinlemiş, (İbn Sa'd: 1990, 7/222; Buhârî: ts, 7/280; Zehebî: 195,

10/360.) Kendisinden Veki' b. Cerrah, Buhârî, Ebû Dâvud, Yahya b. Mâin, Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler hadis rivayet etmiştir. (Mizzî: 1980, 33/377; Zehebî: 1985, 10/361.) Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud ve Nesâî onun rivayetlerini kitaplarında nakletmişlerdir. (Mizzî: 1980, 33/377.) İbn Sa'd Onu sika ve kesiru'l-hadis (İbn Sa'd: 1990, 7/222.) Zehebî ise Hafız, İmam, Huccet ve Şeyhu'l-İslam olarak vasıflandırmaktadır. (Zehebî: 1985, 10/360.) İbn Ebû Hâtim o sikadır. Basra'da ondan daha iyi hadis rivayet edeni görmediğini belirtmektedir. (Zehebî: 1985, 10/362.) Kaynakları incelediğinde Musa b. İsmail'in sika bir râvi olduğu anlaşılmaktadır.

e)Ebû Ya'la (haddesenâ) > Züheyr (haddesenâ) > Hammâd b. Seleme (an) > Sâbit (an) > Enes:

Enes b. Malik, Hammad ve Sâbit, Hakkında daha önce bilgi verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

1. Züheyr b. Harb (ö. 234/849)

Ebû Hayseme Züheyr b. Harb b. Şeddâd 160 senesinde Nesâ'da dünyaya geldi. Süfyân b. Uyeyne, İsmâil b. Uleyye, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdurrahman b. Mehdî, Vekî', Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Yezîd b. Hârûn gibi tanınmış muhaddislerden hadis rivayet etti. (İbn Sa'd: 1990, 7/253; Mizzi: 1980, 9/402-404; Zehebî: 1985, 11/489.) Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere Ebû Dâvûd, İbn Mâce, İbn Ebî Dünya, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, Bakî b. Mahled, Ebû Ya'la el-Mevsili gibi hadis ilminin önde gelen imamları kendisinden hadis öğrendi. Rivayetleri Tirmizî'nin *es-Sünen*'i dışındaki Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. (Mizzî: 1980, 9/404; Zehebî: 1985, 11/498.) Züheyr b. Harb'ın Ebû Ya'la el-Mevsilî, İbn Sa'd ve Yahya b. Ma'in sika, Nesâî sika ve me'mun, İbn Ebû Hatim saduk ve Ebû Bekir el-Hâtip Sika, sebt, hafız ve mütkin olduğunu ifade etmektedir. Yakup b. Şeybe ise onu İbn Ebî Şeybe'den daha sika olarak gördüğü nakledilmektedir. (İbn Sa'd: 1990, 7/253; Mizzi: 1980, 9/404; Zehebî: 1985, 11/489.) İncelenen kaynakların hemen tamamı Züheyr b. Harb'ın güvenilir bir muhaddis olduğu hususunda birleştikleri müşahade edilmektedir. Yahyâ b. Ma'in, Ebû Dâvûd, Nesâî, Ebû Ya'la ve İbn Ebû Hatim gibi tanınmış muhaddisler ondan övgü ile söz etmektedir.

3.4.İsnadın Genel Değerlendirilmesi

Yukarıdaki hadisleri incelediğinde iki farklı rivayetin geldiğini görülmektedir. Ahmed b. Hanbel, Müslim, Ebû Dâvud, Bezzâr, Ebû Ya'la, İbn Hibbân ve Beyhakî Hz.

Enes'ten Sâbit tarikiyle gelen hadisi tahriç etmişlerdir. Taberânî ise İmran b. Husayn tarikiyle gelen hadisi tahriç etmiştir. Yani sahâbe tabakasından iki sahâbi tarafından rivâyet edilmiş diğer tabakalarda ise bu sayı daha da artmıştır. Her ne kadar zikredilen hadislerin lafızlarında farklılık olsa da iki rivayetin müşterek lafzı "*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*" ifadesidir. Dolayısıyla söz konusu hadis senet sayısı itibarıyla "azîz hadis" olmaktadır. Rivayeti aktaran müellifler hadisin seneti hakkında herhangi bir değerlendirmede bulmadıklarını ifade etmek mümkündür. Şuayb el-Arnâvud (ö. 2016): Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine yaptığı tahkikte bu hadisin râvilerinin sika, Hammad'ın dışındaki râvilerin Şeyhayn'ın râvileri olduğunu belirtmektedir. Hammad'ın ise Müslim'in râvilerinden olduğunu ifade etmektedir. (Ahmet b. Hanbel: 2001, 19/228) Nitekim Râviler incelediğinde Hammad dışındakiler hakkında herhangi olumsuz bir değerlendirmenin yapılmadığı, hemen tamamının sika olarak kabul edildiği görülmektedir. Hammad ise bazı âlimler tarafında münker hadis rivayet etmekle itham edilmişken diğer bazı münekkitler tarafından sika kabul edilmiştir. Ancak münekkitlerin genel değerlendirmesi Hammad'ın güvenilir bir râvî olması yönündedir. Yapılan incelemede hadislerin rivayet zincirinde herhangi bir kopukluğun olmadığı ve gelen rivayetlerin aziz derecesinde bir hadis olduğu, râvîlerinin güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.

4. ŞÂRİHLERİN DEĞERLENDİRMELERİ

Hz. Peygamber'in babası Abdullah İslamiyetin zuhurundan hatta O'nun doğumundan önce vefat ettiği bilinen tarihi bir realitedir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in babasının dini durumu, Müslümanların bu konuda nasıl bir tavır takınmaları gerektiği merak edilmiş ve tartışılmıştır. Öyle ki, İslam uleması muftelif eserlerinde yeri geldikçe meseleyi incelemiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Bazen de bu hususta müstakil eserlerde kaleme alınmıştır. Özellikle bu konuda Hz. Peygamber'e nisbet edilen hadisler âlimlerin dikkatini celb etmiş ve mesele, gelen rivayetler çerçevesinde tartışılarak bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Bu hususta âlimlerin üzerinde tartıştığı hadislerden biri de makalenin çalışma konusu olan "*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*" rivayetidir. Söz konusu hadisin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle şarihlerin değerlendirmelerine müracaat edilecektir. Şarihlerin rivayet hakkındaki değerlendirmeleri incelendiğinden dikkâlerin birkaç meseleye yoğunlaştığı müşahade edilmektedir.

a. Hz. Peygamber bu sözleri muhatabını teselli etmek için söylenmiştir

Kaynaklar incelendiğinde dikkat çeken görüşlerden biri Hz. Peygamber bu sözleri muhatabını teselli etmek için söylenmiştir görüşüdür. Nitekim Müslim'in şarihlerinden Kâdî İyâz (ö.544): Hz. Peygamber kendisine benim babam nerede diye soran sahâbeye "Benim babam da senin baban da cehennemdedir" şeklindeki cevabı soruyu soran şahsa karşı birlikte yaşamanın, güzel ahlakın ve teselli etmenin en güzel örneğini göstermiştir. Bu ifadeleri ile sahâbeye senin musibetin benim musibetim gibidir mesajı verilmek istenmiştir. (Kâdî İyâz: 1998, 1/591) İmam Nevevî ise Allah Resûlü muhatabının musibetine iştirak etmek suretiyle teselli etmiş ve güzel muaşere ile cevap vermiştir. Yani eğer bu söz yerine "Senin baban cehennemlidir." İfadelerini kullanmış olsaydı bu soruyu soran sahâbeye çok ağır gelirdi. (İmam Nevevî: 1392, 2/52) Ayrıca İmam Kurtubî (ö.671): *el-Müfhim fi Şerhi Sahîhi Müslim* adlı eserinde meseleyi ele almış ve Peygamber'in bu sözünü şöyle açıklıyor. Bu söz kişinin maruz kaldığı musibete karşılık onun gönlünü almak için söylenilen bir sözdür. Burada Allah Resûlü adeta muhatabının musibetini hafifletmek adına adama "Benim babamın durumu da seninkinden farklı değildir." "Gel sen de bana tabi ol" şeklinde anlamak gerekmektedir. Çünkü adam Peygamber'e sorarken edebe uygun bir şekilde senin babanın durumu nedir? Yerine benim babamın durumu nedir diye sormuştur. (Kurtubî: 1996, 1/460). Bu görüşe Suheyli her ne kadar bazıları Hz. Peygamber'in sözü geçen adama: "Benim babam da senin baban da cehennemdir" demesi, soran zatın musibetine iştirak ederek teselli vermek içindir, diyorsa biz buna kail olamayız. Çünkü Rasûlullah (s.a.v): "Ölülere söverek dirilere eziyet vermeyin" (Tirmizî: Birr, 51) buyurmuştur, diyerek bu görüşe itiraz etmiştir. Hz. Peygamber'in ebeveyninin cennette mi yoksa cehennemde mi olduğu meselesi kelâm ulemâsı arasında ihtilafıdır. Sahih olan kavle göre fahr-i kâinat efendimizin ebeveyni mü'mindirler. (Davudoğlu: 1974, 2/231) Ayrıca akla hemen şöyle bir soru gelmektedir. Hz. Muhammed sahabesinden birinin gönlüne serinlik vermek ve teselli etmek maksadıyla dahi olsa gerçeğe aykırı bir beyanda bulunabilir mi? Buna bütün Müslümanların vereceği cevap bellidir. Tabiki Hz. Peygamber velevki bir sahabeyi teselli etmek babından olsa bile gerçeğe aykırı bir beyanda bulunmaz. Bu durum en başta peygamberlik makamıyla bağdaşmaz.

b. Hz. Peygamber'in babası fetret ehlidir. Dolayısıyla ehli necattir.

Bu rivayeti değerlendiren bazı şarihler Hz. Peygamber'in babası fetret ehlidir. Dolayısıyla ehli necat olduğu görüşünü savunmaktadır. Nitekin Yusuf el-Karadâvî, *Keyfe Neteâmelû Maa's-Sünneti'n-Nebeviyye* adlı eserinde “Benim babam da senin baban da cehennemdedir” hadisini değerlendirirken şunları söylemektedir. Kendi kendime fetret ehli olduğu ve sahih görüşe göre kurtuluş ehli oldukları halde Abdulmüttalib oğlu Abdullah'ın suçu nedir ki cehennemde olsun? (Karadâvî: 1992, 97.) sözleriyle Hz. Peygamber'in babasının fetret ehli olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca el-Karadâvî; soruyu soran adamın babasının ne günahı var, onun babası da fetret ehliydi diyerek sadra şifa veren bir şey buluncaya kadar herhangi bir hükme varmadan bekleyeceğini ifade etmektedir. (Karadâvî: 1992, 97.) Fetret ehli için bir azabın olmayacağına “Biz bir peygamber göndermedikçe hiç kimseye azap etmeyiz” (İsra, 17/15.) ayeti de işaret etmektedir. Fakat fetret ehliyle ilgi müelliflerin üzerinde durduğu bazı husular dikkatleri celb etmektedir. Örneğin İmam Nevevî (ö.676): Mezkur hadisi *Minhâc* isimli eserinde “Küfür üzerine ölen kişinin ateşte olacağını, kendisine şefaatin ve yakınlarının yakınlığı fayda vermeyeceği” şeklindeki bapta zikrederek hadisten şu hükümlerin çıktığını söyler.

- a) Küfür üzerine ölen kişi cehennemlidir. Akrabalık bağı ona fayda sağlamaz.
- b) Her kim fetret döneminde Arapların putlara taptıkları gibi bir hal üzerinde ölürse cehennemlidir. Bunlara davetin ulaşmadığını, dolayısıyla sorumlu olmadıkları şeklinde bir itiraz yapılamaz. Çünkü İbrahim (as) ve diğer peygamberlerin daveti kendilerine ulaşmıştır. (İmam Nevevî: 1392, 2/52)

Burada şunu da belirtmek gerekir Hz. Peygamber'in babası ehli necat olduğu görüşünü savunan bazı müellifler onun babasının dirilip kendinse ima ettiğini savunmaktadır. Bu görüşe Hz. Aişe'den gelen “Hz. Peygamber'in ebeveyni dirilmiş ve ona iman etmiştir. Dolayısıyla Onların mümin olmadıklarını söylemek en çirkin ve en büyük bir cürettir.” (Davudoğlu: 1974, 2/231-232) rivayeti delil gösterilmektedir. Fakat Azîmâbâdî (ö. 1857): buna şöyle itiraz etmektedir. Hz. Peygamber'in anne-babasının dirilmesi, iman etmeleri ve kurtuluşa erdikleri şeklinde gelen rivayetlerin çoğu yalandır, iftiradır. Gelen rivayetlerin bir kısmı ise gerçekten çok zayıftır. Kurtubî ve İbn Cevzî gibi muhakkikler bu hadislerin zayıflığı ve uydurma olduğu yönünde ittifak etmişlerdir. Azîmâbâdî, Suyûtî'nin de Hz. Peygamber'in anne-babası ehli necat olduğu şeklindeki ifadelerini

eleştirerek onun bu hususta çok mütesahhil bir kişi olduğunu ifade etmektedir. (Azîmâbâdî: 2013, 13/358-359)

c. Benim babam ibaresinden kasıt amcasıdır.

Yukarda zikredilen iki görüş kabul edildiğinde baba kelimesiyle kimi kastetmiş olabilir şeklinde başka bir problem ortaya çıkmaktadır. Çünkü yukarda zikredildiği üzere rivayetin seneti sahihtir. Hz. Peygamber'in babası fetre ehli ve Hz. Muhammed de gerçeğin hilafına bir beyanda bulunamayacağına göre baba lafzıyla kimi kast etmiştir. Bu soruna bir çözüm geliştirmek babından bazı şarihler benim babam ibaresinden kasıt amcasıdır. Bu meseleye değinen Azîmâbâdî (ö. 1857): Sundî'nin amca içinde baba kelimesinin kullanıldığı, nitekim Ebû Talib Hz. Muhammed'i yetiştiren kişi olması hasebiyle onun için kullanmış olma ihtimali de vardır şeklindeki kanaatini aktarmaktadır. Bu görüşünde aynı şekilde zayıf olduğunu belirtmektedir. Sonuç itibariyle Allah daha iyi bilir diyerek tevakkuf etmektedir. (Azîmâbâdî: 2013, 13/358-359) Ayrıca Karadâvî, "...Ya 'kub oğullarına, "Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?" demiş; onlar da "Senin, ataların İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek ilaha kulluk edeceğiz. Biz sadece O'na teslim olduk" (Bakara, 2/133.) ayetini delil getirerek bu sözüyle amcası Ebû Talib'i kast etmiş olduğunu söylemektedir. Çünkü ayette İsmail (as) Yakup (as)'ın amcası olmasına rağmen baba olarak isimlendirilmiştir. Ancak Yusuf el-Karadâvî; soruyu soran adamın babasının ne günahı olduğu sorusu bendeki bu ihtimali zayıflattı. Çünkü onun babası da fetret ehliydi diyerek sadra şifa veren bir şey buluncaya kadar herhangi bir hükme varmadan bekleyeceğini ifade etmektedir. (Karadâvî: 1992, 97.)

d. Bu hadis nesh edilmiştir.

Söz konusu rivayetteki müşkili gidermek için üzerinde durulması gereken husulardan biri de bu hadis nesh edilmiş olabilir mi? Kaynaklar incelendiğinde bu görüşü savunan âlimlerin olduğunu da müşaha ettik. Nitekim Ahmed Davudoğlu, Azîmâbâdî'nin yukarda aktardığımız görüşlerine değinerek onun bu konuda kendisi gibi düşünen âlimlerden alıntı yaptığını ve görüşünün isabetli olmadığını ifade etmektedir. O, İbn Âbidin'in şu sözlerini nakletmektedir. "*Rasûlullah (s.a.v) ebeveyni dirilmişlerdir, demek İmam-ı A'zam'ın Fıkh-ul-Ekber'inde onların kâfir olarak öldüklerini söylemesine münafi olmadığı gibi, Sahih-i Müslim'deki: "Rabbimden anneme afv talebi için izin istedim, vermedi" ve "benim babam da senin baban da cehennemdedir" hadislerine aykırı*

değildir. Zira dirilme hadisesi bundan sonra olmuş olabilir." (Davudoğlu: 1974, 2/231) Ayrıca Hz. Aişe'den gelen "Hz. Peygamber'in ebeveyni dirilmiş ve ona iman etmiştir. Dolayısıyla Onların mümin olmadıklarını söylemek en çirkin ve en büyük bir cürettir." (Davudoğlu: 1974, 2/231-232) rivayeti de bu görüşü desteklemektedir. Ancak daha önce de işaret edildiği üzere Azîmâbâdî (ö. 1857): bu husuta gelen rivayetlerin çoğunu yalan ve iftira olarak nitelemiş ve gelen rivayetlerin bir kısmının ise gerçekten çok zayıf olduğunu ifade etmiştir. Yine Azîmâbâdî, Kurtubî ve İbn Cevzî gibi muhakkikler bu hadislerin zayıflığı ve uydurma olduğu yönünde ittifak etmişlerdir. (Azîmâbâdî: 2013, 13/358-359) Burada şöyle bir itirazın olması da mümkündür. Yeis halinde imam geçerli değilken ölümden sonra imam nasıl geçerli olabilir. Kaldı ki Hz. Peygamber'den nakedilen "Annem için istiğfarda bulunmak hususunda rabbimden izin istedim. Fakat bana izin vermedi..." (Müslim, Cenaiz, 106; Ebû Dâvud, Cenaiz, 77) rivayeti bununla çelişmektedir.

e. Rivayetin aslı yoktur.

Yapılan araştırmanın neticesinde bazı müelliflerin "Benim babam da senin baban da cehennemdedir" rivayetinin aslı olmadığını ifade ettikleri müşahade edilmektedir. Şuayb el-Arnâvud (ö. 2016): Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine yaptığı tahkikte Hz. Peygamber sahâbeye "Benim babam da senin baban da cehennemdedir" dememiştir. Hz. Muhammed ona bir kâfirin kabrine uğradığında onu cehennemle müjdele dediğini ve rivayeti bu haliyle Ma'mer'in naklettiğini aktarmaktadır. Suyûtî, Hammad'ın münker hadis rivayet etmekle itham edildiğini, bu ifadelerin onun üvey oğlu tarafında kitabına sokuşturulduğunu veya râvinin manen rivayet ederken tasarrufta bulunduğunu ve Ma'mer'in Hammad'tan daha güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Ancak Şuayb Arnâvud Ma'mer'in böyle bir rivayetiyle karşılaşmadıklarını ve Suyûtî'nin ifade ettiği hadisi başka râvilerden nakledildiğine dikkat çekmektedir. (Ahmed b. Hanbel: 2001, 19/229) Kaynakları incelediğinde Suyûtî ve Şuayb Arnâvud'un dikkat çektiği hadis İbn Mâce'den Salim ve Salim'in babası tarikiyle şöyle nakledilmektedir. Bedevinin biri Hz. Muhammed'e gelerek "Ey Allah Rasûlu benim babam akrabalık bağlarına riayet ederdi, o şöyle şöyle davranışlarda bulunurdu. O nerede" (Onun durumu ne olacak)? Hz. Peygamber "O cehennemdedir" cevabını verdi. Bedevî bundan rahatsız olur gibi oldu ve "Ya Resûlallah! Ya senin baban nerededir?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.v): "Hangi müşrikin kabrine uğrarsan, ona cehennemi müjdele." buyurdu. Bilahare

Müslüman olan bu adam: “Hz. Peygamber (s.a.v), bana zor bir iş yükledi. Ne zaman bir müşrikin kabrine uğrasam, mutlaka onu cehennemle müjdeliyorum” dedi. (İbn Mâce: Cenaiz, 48) İbn Mâce'nin tahkikini yapan Arnavud bu rivayetin râvilerinin sika olduğunu fakat İbn Mâce'nin bu rivayetin isnadında hataya düştüğünü belirtmektedir. O, Amir b. Sa'd'ın babasından rivayet ettiği bu hadisi Salim babasında rivayet etti şeklinde nakletmektedir. (İbn Mâce: Cenaiz, 48) Ayrıca Karadâvî, İmam Gazalî'nin “Biz bir peygamber göndermedikçe hiç kimseye azap etmeyiz” (İsra, 17/15.) ayetine ve diğer bazı ayetlere dayanarak bu rivayeti reddettiğini aktarmaktadır. (Karadâvî: 1992, 97.) Aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere İbn Mâce'nin râvîlerinin sika olduğu ve Hz. Peygamber'in sahâbeye “Benim babam da senin baban da cehennemdedir” demediği, O'na “bir kâfirin kabrine uğradığında onu cehennemle müjdele” demiş olabileceği de mümkün görülmektedir.

Söz konusu Hz. Peygamber'in babası fetret ehli olduğu, çalışmamızın konusu olan sözleri soru soran sahabeyi teselli etmek için “Benim babam da senin baban da cehennemdedir”

Bu nedenle hadisin tüm metinlerini ve tariklerini bir arada incelediğimizde ortak müştereki «إِنَّ أَبِي، وَأَبَاكَ فِي النَّارِ» “Benim babam da senin babanda cehennemdedir.” şeklinde olduğunu müşahade edilmektedir. Tabi diğer lafızlarda azda olsa bir farklılığın olduğu müşahade edilmektedir. Ahmed b. Hambelin rivayetlerinden birinde (فَلَمَّا رَأَى مَا (فِي وَجْهِهِ Onun yüzünü gördüğünde şeklinde bir ifade yer alırken Beyhakî, İbn Hibbân, Ebû Ya'lâ, Bezzâr, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in bir rivayetinde ise (فَلَمَّا قَفَا دَعَاهُ) Adam geri dönünce onu çağırdı şeklinde yer almaktadır. Ebû Dâvud'un rivayetinde ise (أَرَأَيْتَ رَجُلًا كَانَ يَصِلُ الرَّجْمَ (فَلَمَّا قَفَى قَالَ) ifadesi yer almaktadır. Taberânî'nin rivayetinde ise (وَيَقْرِي الضَّيْفَ مَا تَقْبَلُكَ Senden önce vefat etmiş, akrabalık bağlarını gözetken ve misafire ikramda bulunan bir adam hakkında ne dersiniz (durumu ne olacak) şeklindedir.

SONUÇ

Allah tarafından insanları hidayete ulaştırmak üzere gönderilen Hz. Muhammed'e; Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini hayata aktarmak için tebliğ, teybin, temsil, tezkiye ve teşri görevi verilmiştir. Bu nedenle Allah Rasûlu'nun sözleri, davranışları ve takrirleri dinin doğru anlaşılması açısından son derece önemlidir. Hz. Peygamber'e nispet edilen hadislerin sahihini, sakimini ortaya koymak ve aktarılan rivayetin ona aidiyetini tespit etmek murad-ı nebini anlaşılması açısından çok önemlidir. Bu nedenle O'ndan aktarılan her bir rivayetin dikkatlice incelenmesi gerekmektedir.

Üzerinde titizlikle çalışması gereken hadislerden biri de makalemizin konusunu teşkil eden "Benim babam da senin baban da cehennemdedir" şeklindeki rivayettir. Kaynaklar incelendiğinde bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i*, Müslim'in *Camii's-Sahih'i*, Ebû Dâvud'un *Müsned'i*, Bezzâr'ın *Müsned'i*, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned'i*, İbn Hibbân'ın *Sahih'i* ve Beyhakî'nin *es-Sünenü Kübra'sında* yer almaktadır. Rivayet, Enes b. Mâlik ve İmrân b. Husayn sahabe râvîleri vasıtasıyla on farklı tarik ve otuzüç râvî kanalıyla bize ulaştığı müşahade edilmektedir.

Hadis araştırmalarında söz konusu rivayetin tüm tariklerini ve metinlerini bir arada görmek sağlıklı bir hükme varmak için kaçınılmazdır. Bu nedenle hadisin tüm metinlerini ve tariklerini bir arada incelediğimizde hadisin ortak müştereki «إِنَّ أَبِي، وَأَبَاكَ» "Benim babam da senin babanda cehennemdedir." şeklinde olduğu müşahade edilmektedir. Diğer lafızlarda az da olsa bir farklılığın olduğu görülmektedir. Ahmed b. Hambel'in rivayetlerinin birinde (فَلَمَّا رَأَى مَا فِي وَجْهِهِ) "Onun yüzünü gördüğünde" ifadesi yer alırken Beyhakî, İbn Hibbân, Ebû Ya'lâ, Bezzâr, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in diğer bir rivayetinde ise (فَلَمَّا قَفَا دَعَاَهُ) "Adam geri dönünce onu çağırdı" şeklinde yer almaktadır. Ebû Dâvud'un rivayetinde (فَلَمَّا قَفَى قَالَ) "Adam dönünce" ifadesi yer almaktadır. Taberânî'nin rivayetinde ise (أَرَأَيْتَ رَجُلًا كَانَ يَصِلُ الرَّحِمَ وَيَقْرِي الضَّيْفَ مَاتَ قَبْلَكَ) "Senden önce vefat etmiş, akrabalık bağlarını gözeten ve misafire ikramda bulunan bir adam hakkında ne dersiniz?" ifadeleri yer almaktadır.

Yaptığımız incelemede hadislerin rivayet zincirinde herhangi bir kopukluğun olmadığını ve gelen hadislerin aziz derecesinde olduğunu tespit ettik. Rivayetlerin râvîleri incelendiğinde Hammad dışındaki râvîler hakkında olumsuz herhangi bir değerlendirmenin yapılmadığını, hepsinin sika ve güvenilir râvîler olduğunu gördük. Hammad ise bazı âlimler tarafında münker hadis rivayet etmekle itham edilmişken diğer

bazı münekkitler tarafından sika kabul edilmiştir. Ancak isnad çalışmaları beşeri bir gayretin ürünü olması hasebiyle her müellif eserini telif ederken ulaşabildiği kadarıyla râvî hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla râvîler hakkında söylenen sözler, bazen eksik bilgi sebebiyle bazen de râvîyi değerlendiren müellifle arasında bulunan özel bir durumdan yanlış veya eksik değerlendirmenin olabileceği unutulmamalıdır.

Mezkûr rivayetin senetini sahih kabul etsek de metinde bir müşkülün olduğunu görmemiz mümkündür. Rivayetteki müşkülü gidermek için hadisi aktaran kitaplar üzerine yazılan şerhlere bakıldığında şârihlerin birbirinden farklı değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Şarihlerin rivayet hakkındaki değerlendirmeleri incelendiğinde dikkatlerin birkaç meseleye yoğunlaştığı müşahade edilmektedir.

Kâdî İyâz, İmam Nevevî ve Kurtubî; Hz. Peygamber kendisine benim babam nerede diye soran sahâbeye “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” şeklindeki cevabı soruyu soran şahsa karşı Hz. Peygamber, bu sözleri ile muhatabını teselli etmek, acısını hafifletmek ve gönlünü almak için söylemiş olabileceğini belirtmektedirler.

Bazı âlimlerde “Hz. Peygamber’in babası fetret ehlidir. Dolayısıyla ehli necattir.” görüşü müşahade edilmektedir. Burada şunu belirlemek gerekir, Hz. Peygamber’in babası ehli necat olduğu görüşünü savunan bazı müellifler onun babasının dirtilip kendisine iman ettiğini ifade etmektedir. Bu görüşe Hz. Aişe’den gelen “Hz. Peygamber’in ebeveyni dirilmiş ve ona iman etmiştir. Dolayısıyla Onların mümin olmadıklarını söylemek en çirkin ve en büyük bir cürettir.” rivayeti delil gösterilmektedir. Fakat Azîmâbâdî, bu rivayeti kabul etmemektedir.

Yukarıda zikredilen iki görüş kabul edildiğinde Hz. Peygamber, baba kelimesiyle kimi kastetmiş olabilir şeklinde başka bir problem ortaya çıkmaktadır. Çünkü daha önce zikredildiği üzere rivayetin seneti sahihtir. Hz. Peygamber’in babası fetret ehli ve Hz. Muhammed de gerçeğin hilafına bir beyanda bulunamayacağına göre baba lafzıyla kimi kastetmiştir? Bu soruna bir çözüm geliştirmek babından bazı şarihler, “Benim babam ibaresinden kasıt amcadır” demişlerdir. Sundî, amca içinde baba kelimesinin kullanıldığını ve Ebû Talib, Hz. Muhammed’i yetiştiren kişi olması hasebiyle onun için kullanmış olma ihtimaline vurgu yapmaktadır. Bunula birlikte İbn Âbidin’in bu hadisin mensuh olduğunu ve Hz. Peygamber’in babasının dirilip kendisine iman etmesi bundan sonra olmuştur dediği nakledilmektedir.

Yapılan araştırmanın neticesinde bazı müelliflerin “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” rivayetinin aslının olmadığını ifade ettikleri müşahade edilmektedir. Şuayb el-Arnâvud’a göre Hz. Peygamber sahâbeye “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” dememiştir. Hz. Muhammed ona bir müşrikin kabrine uğradığında onu cehennemle müjdele dediğini ve rivayeti bu haliyle Ma’mer’in naklettiğini aktarmaktadır. Suyûtî, Hammad’ı münker hadis rivayet etmekle itham etmektedir. O, bu ifadelerin onun üvey oğlu tarafında kitabına sokuşturulduğunu veya râvi manen rivayet ederken tasarrufta bulunduğunu ve Ma’mer’in Hammad’tan daha güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Şuayb el-Arnâvud, İbn Mâce’de yer alan bu rivayetin râvilerinin sika olduğunu belirtmektedir. Aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere İbn Mâce’nin râvilerinin sika olduğu ve Hz. Peygamber’in sahâbeye “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” demediği, O’na “Bir kâfirin kabrine uğradığında onu cehennemle müjdele” demiş olabileceği de mümkün görülmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in babası ehli fetret ve dolayısıyla ehli necattır. Hz. Peygamber söz konusu hadisi muhatabını teselli etmek amacıyla söylemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber “*Benim babam da senin baban da cehennemdedir*” ifadeleriyle de amcası Ebû Talib’i kastettiği kanaatine varılmıştır.

Allahu e’lem

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, 2001, *Müsned*. (Thk: Ş. Arnâvud vd.) (C. 1-50). Beyrût: Muessesetu’r-Risâle.
- Azîmâbâdî, E. T. M. Ş., 2013, *Avnü’l-ma’bûd Şerhu Sunen-i Ebû Dâvud*, (C. 1-7). Dimeşk: Daru’ı-Feyhâ.
- Bağdâdî, E. B. A. b. A., 2011, *Târîhu Bağdâd*, (C.?). Beyrût, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Buhârî, E. A. M. b. İ., (t.y.) *et-Tarih’ul-Kebir*, (Thk: M. b. Abdulmu’îd Hân) (C. 1-8). Haydar Âbâd: Dâirat’ul-M’ârif el-Osman.
- Beyhakî, E. B. A. b. H., 2003, *es-Sünenü Kübra*, (Thk: M. A. Ata) (C. ?) Beyrût: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye.
- Bezzâr, E. B. A., 1988-2009, *el-Bahru’z-Zehhâr el-Ma’rûf bi Müsnedi’l-Bezzâr*, (Thk: M. R. Zeynullâh vd.) (C. 1-18), Medine: Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem.

- Davudoğlu, A., 1974, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, (C. 1-12), İstanbul: Sönmez neşriyat.
- Ebû Dâvud, S. b. E., (t.y.), *Sünenu Ebû Dâvud*, (Thk: M. M. Abdülhamîd) (C:1-4), Beyrûd: Mektebetü'l-Asriyye.
- Ebû Ya'lâ, A. b. A., 1984, *el-Müsned*, (Thk: H. S. Esed) (C. 1-13), Dimeşk, Daru'l-Me'mûn li't-Turâs.
- İbn Ebû Hâtim, E. M. A., 1952, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, (C. 1-9), Haydar Âbâd: Dâirat'ul-M'ârif el-Osman, Hayda.
- İbnHâcer el-Askalânî, E. F. Ş., 1986, *Tehzîbu't-Tehzîb*, (C. ?) Beyrût, Daru'l-Fikr.
- İbn Hibbân, E. H. M., 1993, *Sahihu İbn Hibbân*, (Thk: Ş. Arnavud) (C. 1-18), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Hibbân, E. H. M., 1973, *Sikât*, (Thk: M. Abdu'l-Humeyd) (C. 1-9), Haydar Âbad: Dairetü'l-Me'ari'l-Osmanî.
- İbn Mâce, E. A. M., 2009, *es-Sunen-i İbn Mâce*, (Thk: Ş. Arnavud) C. 1-5), Beyrût: Daru'l-Risâle.
- İbn Sa'd, E., Abdillâh M. b. S., 1990, *et-Tabakât'ül-Kübrâ*, (Thk: M. b. A. b. A'tâ) (C. 1-8), Beyrût, Dâru'l-Kutub'ul-İlmi.
- İclî, A. b. A., (t.y.), *Tarihu's-Sikât*, Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Kâdî İyâz, E. F. İ., 1998, *İkmâli'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*, (Thk: Y. İsmail) (C.1-8), Mısır: Daru'l-Vefâ.
- Kayapınar, H.; Yeniei, N., 2000, *Süneni Ebû Dâvud Tercüme ve Şerhi*, (C. 1-15), İstanbul: Şamil Yay.
- Kurtubî, E. A. M., 1996, *el-Müfhim lima eşkele min telğisi Kitabi Müslim*, (Thk. M. D. Müstû) (C. 1-7), Beyrût: Daru'l-İbni Kesir.
- koçyiğit, T., 2013, *Hadis Usulü*, Ankara: TDV Yay.
- Müslim, E. H. M., (t.y.), *Sahihu Muslim*, (Thk: M. F. Abdalbaki) (C. 1-5), Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Mizzî, Y. b. A., 1980, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (Thk: B. A. Me'rûf) (1-35), Beyrût: Müesset'ür-Risâle.
- Nesâi, E. K. S., (t.y.), *Mü'cemü'l-Kebîr*, (Thk: H. b. A. es-Sülfî) (1-25), Mektebetü İbni Teymiyye.

- Nevevî, E. Z. Y. 1392, *Minhâc Şerhu Sahihi Müslim*, (C. 1-9), Beyrût: Daru'l-İhya Turasi'l-E'rabi.
- Tirmizî, E. İ. M., 1992, et-Tirmizî, *es-Sünen*, (C: ?) İstanbul: Çağrı Yay.
- Yücel, A., 2014, *Hadis Usulü*, İstanbul: İFAV Yay.
- Zehebî, E. A. Ş., 1985, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Thk: Ş. Arnavud) (C.1-25), Betrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, 1963, *Mizânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (Thk: A. M. el-Bacâvî) (C.1-4), Beyrût: Dâru'l-Ma'rûf.
- Zehebî, 1956, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrût: Dâru'l-Kutubul-İlmiyye.
- Özafşar, M. E., Veki'(2013). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, 8-9, İstanbul TDV Yayınları.
- Yardım, A., Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe(1999). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19, 8-9, İstanbul, TDV Yayınları.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Şahmurat KAYA

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.
The author acknowledges that received not external funding support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.
The author declares that he have no competing interests.